

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

САВКА ВІТАЛІЙ ЯНОВИЧ

УДК 327.39:061.1ЄС

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ГНУЧКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

Спеціальність 23.00.02 - політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

ЛЬВІВ – 2021

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Палінчак Микола Михайлович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
декан факультету міжнародних економічних відносин

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор
Круглашов Анатолій Миколайович,
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича, завідувач кафедри політології та
державного управління

кандидат політичних наук, доцент
Дорош Леся Олексіївна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Захист відбудеться 15 вересня 2021 року об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.051.17 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005 м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 11 серпня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Певна міра гнучкості завжди супроводжувала інтеграційний процес у Європі, навіть в початковий період інтеграції, коли країни-засновниці ЄЕС/ЄС не мали серйозних розбіжностей у цілях інтеграції і можливостях їхнього досягнення. Крім того, при вступі нових держав до складу ЄЕС/ЄС їм завжди надавались перехідні періоди для адаптації своїх економік до правил Спільноти або Союзу, хоча й у міру розвитку інтеграційних процесів зміст таких періодів ускладнювався. Проте кожне подальше розширення цих організацій неминуче призводило до зростання внутрішньої неоднорідності ЄЕС/ЄС, бо нові держави-члени мали не лише відмінності економічного устрою, але і вносили свої погляди щодо цілей інтеграції і методів реалізації більш просунутих інтеграційних проектів.

Доповнюється це тим, що відмінності у сприйнятті інтеграційного процесу в ЄС відбуваються на рівні менталітету населення держав-членів, а також внаслідок соціально-економічних моделей їхнього розвитку. Адже кожна з країн, маючи своє уявлення про цілі європейської інтеграції, в міру своїх сил сприяла або ж сприяє прискоренню чи уповільненню інтеграційних процесів.

Очевидно, що існує декілька галузей, при розвитку інтеграції в яких завжди виникають проблеми, пов'язані з різною мірою готовності країн-членів ЄС бути залученими у цей процес. Таким чином, постає питання про нерівномірну участь країн у деяких сферах діяльності ЄС, яке пов'язане з готовністю або неготовністю держав-членів передати частину свого національного суверенітету до компетенції наднаціональних органів і структур. Паралельно існує проблема поступу єдиного ЄС вперед із швидкістю найбільш «повільних» його членів, що, природно, не влаштовує «країни-локомотиви». Відповідно, застосування гнучкої інтеграції стало відповіддю на складнощі в досягненні прогресу при збільшенні гетерогенності ЄС.

На цій підставі цілком очевидно, що актуальність проблематики дисертаційної роботи зумовлена кількома виразними інтерпретаційними чинниками. По-перше, інтенсифікація інтеграційних процесів і збільшення кількості учасників ЄС веде до ускладнення структури організації і посилення її внутрішньої неоднорідності. У цих умовах застосування гнучкої інтеграції як одного з магістральних принципів функціонування ЄС може стати найважливішим чинником, що визначає майбутній розвиток Унії. По-друге, партнерам ЄС у світі необхідно розуміти шляхи його подальшого розвитку. Тим паче, із огляду на те, що діапазон думок про те, чим у перспективі може стати розширений ЄС, надзвичайно широкий: від об'єднання зі спільною зовнішньою і внутрішньою політикою до «утворення-зонтика» для різних проектів просунутої співпраці з різними конфігураціями учасників. По-третє, для збалансованого розвитку взаємовідносин між Україною і Європейським Союзом необхідно чітко розуміти його внутрішню структуру, складність якої зумовлена, у тому числі, різними правами та обов'язками держав-членів у рамках спільних напрямів політики Союзу. По-четверте, кожне розширення ЄЕС/ЄС, збільшуючи склад учасників і змінюючи уявлення про шляхи інтеграції, давало, з одного боку, новий імпульс для розвитку інтеграційних процесів, а з іншого, – гальмувало їх поглиблення, що призвело до появи ідеї створення «твердого ядра» в ЄС. Відтак

цікавим є характер змін, пов'язаних із різними інтересами держав-членів ЄС. Поп'яте, розуміння параметрів, різновидів і форм гнучкості європейської інтеграції надзвичайно важливо для України, зокрема у контексті її власного євроінтеграційного поступу, а також у розрізі інтеграційних взаємин нашої держави із країнами-членами ЄС й іншими кандидатами на вступ в цю міжнародну організацію тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана у межах комплексної наукової теми, яку розроблено на кафедрі міжнародної політики факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Україна в системі європейської політичної інтеграції» (номер державної реєстрації 0116U005073).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи – комплексно і різносторонньо дослідити феномен гнучкої інтеграції у Європейському Союзі, в тому числі за рахунок зіставлення теоретичної і законодавчої бази гнучкої інтеграції з практикою її імплементації, застосування та наслідків. Відповідно до поставленої мети у роботі визначено наступні *дослідницькі завдання*:

- визначити причини появи гнучкої інтеграції та прослідкувати хід теоретичної дискусії щодо даного явища;

- розробити класифікацію форм гнучкої інтеграції; проаналізувати можливі напрями впровадження гнучкої інтеграції та, зокрема, просунутої співпраці;

- дослідити та проаналізувати положення, що фіксують гнучку інтеграцію в ЄС, зокрема положення про просунуту співпрацю в Маастрихтському та Амстердамському договорах;

- проаналізувати, як і чому змінювалися положення, що фіксують гнучку інтеграцію в ЄС, та положення про просунуту співпрацю у Ніццькій угоді 2001 р.; охарактеризувати зміни, внесені до Лісабонського договору, які стосуються впровадження гнучкої інтеграції;

- розглянути, класифікувати і систематизувати практику застосування й імплементації гнучкої інтеграції та просунутої співпраці в ЄС та в окремих його країнах, зокрема у напрямках і площині економічної інтеграції, зовнішньої політики, політики безпеки й оборони, свободи, безпеки і правосуддя;

- проаналізувати ставлення держав-членів ЄС до застосування гнучкої інтеграції в цілому і просунутої співпраці, зокрема;

- охарактеризувати можливі переваги і негативні риси використання різних форм гнучкої інтеграції;

- проаналізувати результати та можливі небезпеки розвитку та застосування гнучкої інтеграції і просунутої співпраці в ЄС в цілому й в окремих його країнах;

- оцінити перспективи застосування гнучкої інтеграції і просунутої співпраці.

Об'єктом дисертаційного дослідження є особливості, етапи та наслідки процесу інтеграції у рамках Європейського Союзу і його інституційних попередників. Своєю чергою, *предметом дослідження* постає гнучка інтеграція та її форми, практики й наслідки застосування у Європейському Союзі і його країнах-членах, в тому числі у різних сферах співпраці та в інституціональних і позаінституціональних рамках.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження склали принципи об'єктивності, наукової достовірності та історизму, що передбачають

вивчення явищ і процесів у всьому розмаїтті та в конкретно-історичних умовах їхнього виникнення і розвитку. Загалом же у дисертаційній роботі було застосовано різні загальнофілософські чи загальнонаукові методи, а також емпіричні та спеціальні методи політології й інших наук. Для дослідження й оцінювання різних подій і явищ було використано міждисциплінарний підхід. У розгляді різних форм та виявів гнучкої інтеграції й особливого статусу деяких держав-членів ЄС з цього приводу було застосовано методи та принципи порівняльного аналізу. Додатково для цього задля дослідження застосування різних форм гнучкої інтеграції у розмаїтих сферах співпраці та функціонування Європейського Союзу використано системний аналіз. Своєю чергою, аналіз конкретних випадків принагідним став для ілюстрації окремих тез, переважно при розгляді системи винятків для деяких держав-членів ЄС з загальних/спільних правил організації з приводу досліджуваної проблематики. Також при дослідженні різних документів, офіційних заяв та програм, котрі допомагають систематизувати пошуковану проблематику, у дисертаційній роботі застосовано методи контент-аналізу та івент-аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційної роботи полягає у накопиченні і систематизації належного теоретичного та практичного матеріалу й фактажу, присвяченого проблематиці існування гнучкої інтеграції в ЄС, котрі включають теоретичну базу, аналіз положень, пов'язаних з використанням гнучкої інтеграції, положень про просунуту співпрацю в засадничих договорах ЄС, а також практику застосування гнучкої інтеграції в ЄС і його окремих країнах-членах.

Вперше:

– в українській політичній науці представлено комплексне визначення гнучкої європейської інтеграції, а також запропоновано класифікацію її типів і форм, на підставі чого розроблено типізацію існуючих опцій і виявів гнучкої інтеграції в ЄС. Зокрема, констатовано, що гнучка європейська інтеграція – це складова частина євроінтеграційного процесу, яка характеризується неоднаковою участю держав-членів ЄС у євроінтеграційних проектах (що зумовлено їхнім бажанням або можливостями), яка припускає неоднакові права та обов'язки учасників і яка приводить до створення різних конфігурацій усередині або поза межами ЄС, в тому числі з можливим включенням третіх країн;

– у вітчизняній політичній науці теоретико-методологічно та практично й емпірично обґрунтовано відмінність поняття гнучкої європейської інтеграції від категорії просунутої європейської співпраці. Зокрема, встановлено, що поняття гнучкої європейської інтеграції значно ширше і включає різні варіації, у тому числі й конструкцію просунутої європейської співпраці. Окрім того, на цьому тлі у науковий обіг введено низку інших нових та додаткових термінів, а також дано обґрунтування вже відомих феноменів і категорій, які стосуються проблематики гнучкої європейської інтеграції;

– встановлено логічну кореляцію, згідно із якою країни, які мають право на виключення з правил участі у прийнятті та виконанні більшості рішень в рамках різних сфер співпраці у ЄС, в тому числі у контексті застосування тактики гнучкої європейської інтеграції, типово є впливовішими, ніж країни, які такого права не мають чи не застосовують. Щоправда, аргументовано, що така залежність дієва і функціональна у більшості сфер співпраці за винятком сфери валютної політики та

системи, котрі не є визначальними у детермінуванні політичної впливовості окремих країн-членів ЄС, хоча невходження тих або інших країн у зону євро й обмежує вплив аутсайдерів на ухвалення політичних та управлінських рішень у галузі економіки і фінансів, навіть дозволяючи їм самостійно регулювати свої національні фінанси й еластичніше реагувати на кризові явища в економіці;

– аргументовано, що внутрішня диференціація в ЄС підпорядкована двом протилежним силам: доцентровим, представленим країнами, які прагнуть поглибити інтеграцію довкола ситуативного «ядра» інтеграційної проблематики, і відцентровим, представленим країнами, які виступають за відносно слабший ступінь інтеграції або навіть часткову чи повну дезінтеграцію. Відтак доведено, що консолідація ЄС має супроводжуватись прогресуючою внутрішньою гнучкістю ЄС і окремих сфер його політики, однак у майбутньому гнучка інтеграція в ЄС має потенціал стати двонаправленою – на посилення і послаблення рівня інтегрованості. Загалом підсумовано, що гнучка інтеграція довкола, в або з ЄС не є «побічним продуктом» еволюції європейської інтеграції, а натомість є основною теоретичною і практичною моделлю майбутнього динамічного розвитку ЄС.

Удосконалено та поглиблено:

– позицію, згідно із якою основними спільними критеріями й атрибутами для класифікації різних виявів гнучкої інтеграції, в тому числі гнучкої європейської інтеграції, повинні бути наявність спільних цілей у держав-членів тієї чи іншої організації та просування інтеграції й інтеграційних намагань і кроків уперед. На підставі означених критеріїв виділено та проаналізовано три магістральні типи гнучкої європейської інтеграції, зокрема «різношвидкісну інтеграцію», «змінювану геометрію» і «à la carte» («інтеграцію за вибором»);

– комплексну оцінку використання гнучкої інтеграції в рамках ЄЕС/ЄС та можливостей її застосування у майбутньому, зокрема на підставі того, що було проаналізовано перспективи та наслідки можливого створення різних проектів просунутої співпраці (детально, загально і спеціально регламентованої у Ніццькому договорі) в різних сферах діяльності ЄС, а також визначено, встановлено та систематизовано позиції різних країн-членів ЄС щодо застосування й інституалізації гнучкої інтеграції в рамках ЄС;

– констатацію, що у середовищі різних напрямів та площин європейської гнучкої інтеграції найменш диференційованою на практиці є економічна сфера, а натомість найбільш структурованою та репрезентованою є сфера простору свободи, безпеки і правосуддя. Водночас обґрунтовано, що міра неоднорідності європейської гнучкої інтеграції у різних сферах міжнародних відносин значною мірою зумовлена принципами функціонування самих галузей співпраці, оскільки економічне співробітництво регулюється головню на комунітарній основі, а сфери юстиції, внутрішніх справ, свободи й безпеки тощо – на міжурядовій основі;

– обґрунтування, що гнучка інтеграція в ЄС є кращою й ефективнішою, ніж негнучка інтеграція винятково тоді, коли вона відбувається за значної внутрішньої гетерогенності і незначної екстернальності міжнародних відносин, а також тоді, коли аутсайдери таких відносин не можуть бути із легкістю виключеними з них. Тому розширення і збільшення кількості країн-членів ЄС повинні збільшити рівень внутрішньої гетерогенності цієї організації, а відтак і потребу гнучкої інтеграції у

ній. Хоча, на противагу, ЄС може одночасно поєднувати різні форми інтеграції, зокрема прискорену інтеграцію, відверту дезінтеграція та більшу диференціацію зобов'язань тощо, однак диференціація всередині ЄС ніколи не буде тимчасовою ані між чинними, аніж між гіпотетичними новими його країнами-членами.

Дістали подальшого розвитку:

– положення про те, що гнучка європейська інтеграція наділена дуалістичною природою та структурою, оскільки, з одного боку, можливості її застосування дозволяють обходити перешкоди на шляху розвитку ЄС, однак, з іншого боку, неоднакові права та обов'язки країн-членів ЄС порушують принцип загальної поступальної ходи і розвитку та створюють потенційну загрозу єдності ЄС. На цьому тлі доведено, що хоча гнучка європейська інтеграція як і раніше, так і досі більшою мірою є винятком, а не правилом у контексті європейської інтеграції загалом, все-ж спочатку в рамках ЄЕС, а згодом у рамках ЄС можливості гнучкості головно використовувалися та застосовуються досі в цілях просування інтеграції вперед;

– розуміння, згідно із яким перші практики, типи, вияви та форми гнучкої інтеграції у рамках ЄС, зокрема в форматі «змінюваної геометрії», «просунутої співпраці», «заздалегідь визначеної гнучкості», «різношвидкісної інтеграції», «екстреного гальмування», конструктивів «case-by-case» («конструктивного утримання») та «à la carte» («інтеграції за вибором»), були теоретизовані й апробовані (як у «старих», так і в «нових» країнах-членах ЄС) за наслідками підписання передусім Амстердамського й меншою мірою наступних (Ніщцького, Конституційного та Лісабонського) договорів, хоч і не всі ними були інтерпретовані й навіть виділені, в тому числі деякі як деструктивні для європейської інтеграції;

– аргументація, що просунута співпраця як важлива опція гнучкої європейської інтеграції традиційно використовувалась та використовується як апробація або тестування взаємодії у нових галузях інтеграційного процесу. Адже виявлено, що якщо інтеграційний «експеримент» проходить вдало, то він неодмінно може бути стимулом для приєднання інших держав-членів ЄС до тієї чи іншої інтеграційної ініціативи, а відтак загалом просуває інтеграцію вперед. На цьому тлі, розвинено вже усталену позицію, що просунута співпраця може та повинна розглядатись як чинник європейської інтеграції;

– зауваження про можливість гнучкої європейської інтеграції за участі третіх країн або так званої «інтеграції без членства», яка головно стосується питань та функціональності Єдиного внутрішнього ринку в ЄС і Шенгенської зони. На цій підставі, з однієї сторони, підтверджено привабливість проектів ЄС для різних країн, а з іншої, – небажання держав передавати значну частину свого національного суверенітету на наднаціональний рівень, чого вимагає повноцінне членство в ЄС. Загалом аргументовано, що гнучка інтеграція, будучи дуже політизованою, складно піддається теоретичній і практичній уніфікації, оскільки не становить ні цілісної теорії, ні односторонньої практики європейської інтеграції, а натомість окреслюється як реакція чи масив реакцій на виклики, пов'язані зі збільшенням кількості країн-членів ЄС і розмаїття серед них.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження дозволяють оцінити перспективи і можливі шляхи подальшого розвитку Європейського

Союзу, в тому числі з урахуванням того, що застосування гнучкої інтеграції, яка стала одним з базових принципів розвитку ЄС, істотно ускладнює його внутрішню структуру. Дослідження може виявитись затребуваним у вивченні інтеграційних процесів на пострадянському просторі, в тому числі в Україні. У прикладному й практичному розрізі дослідження може бути корисним для співробітників МЗС й інших державних органів та представників експертного співтовариства, які займаються проблематикою розробки та здійснення політики України відносно ЄС і прогнозування розвитку ЄС, в тому числі з точки зору перспектив або ризиків цього для України, у майбутньому. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані при підготовці курсів лекцій у вітчизняних закладах вищої освіти по європейській проблематиці, політології та міжнародних відносинах тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Наукові результати, висновки та положення наукової новизни, що містяться в дисертації, є особистим доробком здобувача. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Деякі положення і результати дисертаційного дослідження було оприлюднено в ході науково-практичних конференцій, зокрема: Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів» (м. Ужгород, 16-17 квітня 2018 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Принципи формування зовнішньої політики держави: економічні та інституціональні аспекти» (м. Ужгород, 14-15 травня 2021 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Нові завдання суспільних наук у ХХІ столітті» (м. Київ, 18-19 червня 2021 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Львів, 2-3 липня 2021 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 16-17 липня 2021 р.). Окрім того, положення та результати дисертації обговорювались під час засідань та семінарів кафедри міжнародної політики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

Публікації. Основні положення роботи відображено в 13 публікаціях, серед яких: 3 наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України, 2 наукові статті, опубліковані в іноземних виданнях, 2 – розділи монографій, 1 публікація в інших наукових виданнях, 5 – у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, переліку умовних позначень, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 251 сторінка, із них основний текст – 210 сторінок. Список використаних джерел (на 27 сторінках) складається з 306 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, визначено об'єкт та предмет, сформульовано мету і завдання дослідження, наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення.

У першому розділі роботи «Стан наукового опрацювання проблеми гнучкої інтеграції в ЄС та джерельна база дослідження» досліджено стан наукової розробки проблеми гнучкої інтеграції в ЄС. Розкрито специфіку розуміння і класифікації різних форм гнучкої інтеграції зарубіжними і вітчизняними вченими. Зазначено, що проблематика, пов'язана з дослідженням типів, форм та проявів гнучкої інтеграції в ЄС потребує більш глибоких наукових пошуків. Особливої актуальності це набуває для вітчизняної політичної науки, оскільки дана проблема залишається малодослідженою.

Відправною точкою бурхливої дискусії про можливість використання гнучкої інтеграції в ЄС стало підписання Маастрихтського договору. У західних дослідженнях існує велика історіографія, присвячена теоретичним і практичним питанням застосування гнучкою інтеграцією. По-перше, це праці, в яких робляться спроби класифікувати і структурувати існуючі види гнучкої інтеграції (А. Стубб, Л. Меткалф, А. Ворлех, Дж. Греві). По-друге, дослідження, присвячені оцінці використання гнучкої інтеграції в ході розвитку ЄЕС/ЄС (К-Д. Елерманн, А. Келлікер, Х. Воллас). По-третє, праці, які аналізують плюси і мінуси введення положень про просунуту співпрацю і можливість її застосування в різних галузях інтеграції (А. Стубб, Е. Філіппарт і М. Сі Дхан Хо, Дж. Шоу, Б. Хол, Н. Кавешніков). По-четверте, дослідження щодо перспектив розвитку Євросоюзу у складі 25-30 держав, у тому числі ролі просунутої співпраці; у світлі майбутнього розширення просунута співпраця розглядалася як один з найважливіших механізмів просування інтеграції (Ф. де ла Серр, А. Стубб, Дж. Едвардс, Е. Філіппарт, Х. Воллас). По-п'яте, роботи, що торкаються проблем, пов'язаних з особливостями участі окремих країн в різних сферах співпраці ЄС: природа виключень із загальних правил ЄС, наданих Великої Британії, Ірландії, Данії і Швеції, вивчення становища країн-аутсайдерів зони євро, причин неучасті в третій стадії ЕВС оцінка ризиків вступу або неприєднання до зони євро (Л. Майлз, М. Маркуссен, Р. Ліндал, Д. Норін, С. Пірс, О. Буторіна, В. Шемятенков, В. Журкін).

Характеризуючи джерельну базу можна зазначити недостатність теоретичних узагальнень, комплексного дослідження ряду питань, пов'язаних з гнучкою інтеграцією в ЄС у вітчизняній політичній науці.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження процесів гнучкої інтеграції в ЄЕС/ЄС» розкрито причини появи гнучкої інтеграції в ЄС, дано визначення і аналіз різних форм гнучкої інтеграції та розглянуто сфери її можливого застосування.

Підрозділ 2.1. «Причини виникнення гнучкої інтеграції і розвиток теоретичної дискусії з цієї проблеми».

Гнучка інтеграція розглядається як складова частина інтеграційного процесу, яка характеризується неоднаковою участю держав-членів в інтеграційних проектах, що обумовлено їх бажанням або можливостями, припускає неоднакові права і

обов'язки учасників, і яка веде до створення різних конфігурацій усередині або поза ЄС, з можливим включенням третіх країн.

Поява гнучкої інтеграції обумовлена поєднанням різноспрямованих векторів розвитку ЄС - розширенням числа країн-учасниць європейської інтеграції і поглибленням інтеграційних процесів. Збільшення числа учасників ЄЕС/ЄС неминуче веде до зростання неоднорідності інтересів і можливостей держав усередині угруповання. У свою чергу поглиблення інтеграції і її поширення на нові сфери співпраці об'єктивно сприяє посиленню цих протиріч і прояву істотних відмінностей в розумінні цілей і завдань інтеграції у її учасників. У такій ситуації стає необхідним пошук альтернативних шляхів розвитку ЄЕС, які допомогли б уникнути стагнації і внутрішнього розколу в ЄС. Використання можливостей гнучкої інтеграції дозволяє знаходити вихід з тупикових ситуацій і просувати інтеграцію вперед.

Підрозділ 2.2. «Дефініції і форми гнучкої інтеграції».

Було зроблено декілька спроб класифікувати форми гнучкої інтеграції, існуючі в ЄС. Їх творці оперують більш менш політизованими формулюваннями. У роботі було запропоновано концепцію, використовуючи як критерії для виділення різних типів і форм гнучкої інтеграції наявність спільних цілей у держав-членів і чинник просування інтеграції вперед. У цій системі координат діаметрально протилежними є типи різношвидкісної інтеграції і *à la carte*. У першому випадку за наявності спільних цілей, країни приєднуються до інтеграційних процесів у міру виконання ними необхідних умов. Різношвидкісна інтеграція не містить загроз союзному законодавству і розвитку інтеграції в цілому, і у результаті стимулює розвиток наднаціональної складової інтеграції. Концепція *à la carte* більшою мірою відповідає міжурядовому підходу, коли держава-член орієнтується в першу чергу на власні інтереси, на підставі яких вибирає участь або неучасть в конкретних інтеграційних проектах. При такій формі відсутні спільні цілі інтеграції, що не сприяє її поступальному просуванню вперед. Третій тип — різноманітна (змінювана) геометрія — лежить між двома полюсами. Вона дозволяє формування різних груп за участю держав-членів ЄС, як усередині, так і поза союзним законодавством, проте залишає їх відкритими для приєднання усіх держав-членів, що бажають і мають можливість взяти участь. Таким чином, спільні цілі є присутніми у значної частини держав-членів, а загальне просування інтеграції вперед триває.

Підрозділ 2.3. «Сфери застосування гнучкої інтеграції та її інституціолізованої форми - просунутої співпраці».

Зазначається, що з 1997 року, в установчих договорах ЄС фактично є присутніми усі основні типи і форми гнучкої інтеграції. Гнучка інтеграція має дуалістичну природу. З одного боку, можливості її застосування дозволяли обходити перешкоди на шляху розвитку ЄС, з іншого боку, неоднакові права і обов'язки порушують принцип загальної поступальної ходи і створюють потенційну загрозу єдності Союзу. І хоча гнучка інтеграція більшою мірою є виключенням, а не правилом, очевидно, що в Європейській спільноті, а пізніше і в Союзі, можливості гнучкості використовувалися в цілях просування інтеграції вперед.

Просунута співпраця, як і ряд інших форм гнучкої інтеграції (заздалегідь

визначена гнучкість (*predefined flexibility*), проекти за участю третіх країн, форма *case-by-case*), відноситься до типу змінюваної геометрії. Часто цей вид гнучкої інтеграції розвивається поза інституціональними рамками ЄС. Різні форми змінюваної геометрії були використані при реалізації шенгенської співпраці, проектів у сфері безпеки і оборони, у рамках Економічного і валютного союзу, Спільного внутрішнього ринку, Простору свободи, безпеки і правосуддя.

Підрозділ 2.4. «Переваги і небезпеки використання різних форм гнучкої інтеграції».

Виходячи з подвійного характеру гнучкої інтеграції, її застосування несе як позитивний заряд, так і серйозні загрози. З одного боку, необхідно відмітити «дозвільний» характер гнучкої інтеграції. Без її застосування було б неможливо здійснити багато проектів ЄС, у тому числі — ратифікацію Маастрихтського договору, створення ЄВС, шенгенської зони і інші пропозиції. Надання окремих виключень заздалегідь обумовленої гнучкості дозволяло вирішувати проблеми держав, що не мають можливості (чи бажання) поглиблювати інтеграцію, без повної зупинки загального процесу.

З іншого боку, Євросоюз побудований на принципах політичної і соціальної солідарності, спільності інтересів, рівності суверенних держав і верховенстві закону. Практичне застосування різних типів гнучкої інтеграції веде до створення системи неоднакових прав і обов'язків держав-членів і до ускладнення внутрішньої структури ЄС. Відмінності, існуючі в правах і обов'язках окремих держав, у свою чергу, суперечать принципу загальної поступальної ходи інтеграції, ведуть до порушення балансу усередині ЄС і зниження внутрішньої солідарності Союзу.

Третій розділ «Інституційне оформлення гнучкої інтеграції в Амстердамському договорі 1997 р.» присвячений проблемі інституалізації гнучкої інтеграції в Амстердамському договорі.

Підрозділ 3.1. «Міжурядова конференція 1996-1997: переговори з проблеми інкорпорації положень про просунуту співпрацю».

Однією з основних цілей МУК 1996-97 була підготовка майбутнього розширення і проведення інституціональної реформи. Обговорення питань гнучкої інтеграції в процесі МУК було включене в основну повістку і мало на меті вирішення політичних завдань розвитку ЄС.

В ході переговорів на МУК 1996-97 років позиції учасників відносно вибору форм гнучкої інтеграції часто змінювалися, відбиваючи внутрішню ситуацію в державах-членах на даний момент. Кожна з форм гнучкої інтеграції могла розглядатися учасниками процесу по-різному залежно від їх цілей і настроїв. У результаті гнучка інтеграція була інституціолізована у формі просунутої співпраці, яка є одним з варіантів змінюваної геометрії, коли група держав-членів може просувати інтеграцію вперед в окремих сферах співпраці, без участі тих держав, які не хочуть або не можуть до них приєднатися. Представляється, що вибір цієї форми, як основної, багато в чому обумовлений «серединним» положенням: за умов потенційної загрози втрати спільних цілей змінювана геометрія дає можливість уникнути роздробленості форми *à la carte*, але пропонує ширший спектр можливостей, ніж різношвидкісна інтеграція.

Підрозділ 3.2. «Положення про просунуту співпрацю й інші форми гнучкої

інтеграції в Амстердамському договорі».

У Амстердамському договорі був прописаний механізм, що дозволяє тим, хто може і хоче поглиблювати інтеграцію, робити це без юридичної маргіналізації відстаючих або незгодних держав. У договорі були сформульовані цілі, умови і процедура запуску такої співпраці.

У Амстердамському договорі фактично були інституціолізовані різні типи і форми гнучкої інтеграції. Змінювана геометрія стала основною системою, закріпленою у вигляді просунутої співпраці (*enhanced cooperation*), заздалегідь визначеної гнучкості (*pre-defined flexibility*) — знайшла відображення в наданих Великої Британії, Данії і Ірландії виключеннях, форми *case-by-case* — реалізованої через принцип конструктивного утримання. Транзитні періоди, що надаються новим (а іноді і старим) державам-членам, відповідають формі різношвидкісної інтеграції. Досягненням Амстердамського договору можна вважати відсутність прописаного в тексті типу *à la carte*, який, по суті, підриває поступальний розвиток інтеграції.

У четвертому розділі «Подальший розвиток положень, що фіксують гнучку інтеграцію» висвітлено зміни, які були внесені у подальших договорах щодо положень про просунуту співпрацю і положень про застосування інших форм гнучкої інтеграції в ЄС.

Підрозділ 4.1. «Міжурядова конференція 2000: переговори про реформу положень про просунуту співпрацю».

Восени 1999 року постало нагальне питання проведення інституціональної реформи, без якої неможливе успішне здійснення майбутнього розширення. Для розробки майбутньої реформи вимагалось скликати нову міжурядову конференцію. Було започатковано дискусію про перегляд положень Амстердамського договору і обговоренню проблем, винесених пізніше на МУК.

Широко обговорювалася перспективи розширеного Євросоюзу і роль механізму просунутої співпраці в його розвитку. За час роботи МУК 2000 був представлений ряд серйозних робіт теоретичного і практичного плану, присвячених можливим змінам положень про просунуту співпрацю в майбутньому договорі. В цілому зазначалося, що у світлі майбутнього розширення просунута співпраця є одним з найважливіших механізмів просування інтеграції вперед, обговорювалися причини, з яких вона жодного разу не була застосована, і шляхи реформування положень про просунуту співпрацю.

Підрозділ 4.2. «Просунута співпраця в Ніццькому договорі».

В Ніццькому договорі було переглянуто положення про просунуту співпрацю. Причинами цього були наступні. По-перше, це майбутнє «велике» розширення за рахунок країн, чий економічні показники відрізняються від середніх по ЄС, та з не до кінця сталими політичними системами й іншою політичною культурою. Крім того, ідеї, висунені лідерами Франції і Німеччини, активізували дискусію про майбутнє розширеного Євросоюзу і про можливість різношвидкісного просування інтеграції. По-друге, існувала насуцна необхідність активізації Спільної зовнішньої політики і політики безпеки, але саме в цій галузі можливості застосування просунутої співпраці згідно з Амстердамською угодою були дуже скромними, хоча потенційно більш ніж перспективними.

У Ніццькій редакції договору були змінені загальні і спеціальні положення про

просунути співпрацю. Найбільш важливими змінами стали відміна так званого принципу «екстреного гальмування» (emergency brake, фактичного права вето) при запуску просунутої співпраці, деяке полегшення самої процедури запуску, зменшення мінімального числа учасників і введення просунутої співпраці в рамки СЗППБ.

Підрозділ 4.3. «Конституційний договір — реформування положень про просунути співпрацю і розширення рамок застосування гнучкої інтеграції».

У Конституційному договорі збереглася термінологія Ніщського договору - «просунута співпраця» (*enhanced cooperation*). У Конституційному договорі були збережені основні параметри застосування просунутої співпраці. Просунута співпраця покликана сприяти досягненню цілей Союзу і зміцненню інтеграційного процесу, і повинна бути відкритою для усіх держав-членів у будь-який час, при дотриманні ними умов участі, якщо такі є. Було також залишено положення Ніщського договору про те, що просунута співпраця розглядається Радою в якості «останнього засобу» для досягнення цілей Союзу.

Підрозділ 4.4. «Зміни положень, що фіксують застосування гнучкої інтеграції, в Лісабонському договорі».

Лісабонський договір, що став спадкоємцем не ратифікованої Конституції, підтвердив усі форми гнучкої інтеграції, що існували до цього, додав деякі нововведення, найбільш суттєве з яких - структурована співпраця в СЗППБ/ЄПБО, але не вніс нових принципів в концепцію гнучкості. Згідно з положеннями договору законодавство, прийняте у рамках просунутої співпраці, не розглядається в якості *acquis* і, отже, не є обов'язковим для прийняття і виконання країнами-кандидатами.

Ліквідація «третьої опори» в Лісабонському договорі спричинила створення нових виключень у рамках Простору свободи, безпеки і правопорядку (ПСПП), які були поширені на сфери поліцейської і кримінально-правової співпраці. Значна кількість нових виключень із загальних правил, пов'язаних з перенесенням питань юстиції і внутрішніх справ в сферу комунітарного методу ухвалення рішень, збільшує неоднорідність спільної зони свободи, безпеки і правосуддя.

У п'ятому розділі «Практичні напрями впровадження гнучкої інтеграції в ЄС» розглянуто практику застосування гнучкої інтеграції в різних галузях співпраці ЄС – у сфері економіки, в рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя та СЗППБ/ЄПБО.

Підрозділ 5.1. «Економічна інтеграція в ЄС».

Майже одночасно з утворенням Європейської Економічної спільноти була створена Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ). Асоціація не передбачала наднаціональної складової. ЄАВТ не змогла скласти гідну конкуренцію ЄЕС, і поступово країни, що входили в ЄАВТ, поповнювали ряди ЄЕС/ЄС. Паралельно йшов розвиток економічного співробітництва між країнами ЄЕС і ЄАВТ. В 1992 році 12 держав-членів ЄС і сім держав Європейської асоціації вільної торгівлі підписали угоду про створення Європейського економічного простору. Угода набула чинності з 1 січня 1994 року і стала результатом загальних процесів інтеграції в Європі.

Європейський економічний простір є проектом у рамках змінюваної геометрії за участю третіх країн. Угода передбачає не разову дію, а постійний процес,

частиною якого є перманентна зміна законодавства країн ЄАВТ відповідно до ухвалення рішень у рамках Єдиного внутрішнього ринку ЄС.

Підрозділ 5.2. «Зовнішня політика, політика безпеки і оборони».

Гнучка інтеграція у рамках Європейської політики безпеки і оборони в реальності з'явилося раніше самої політики, проте поза інституціональними рамками ЄС. Створення оперативних підрозділів йшло на базі двох або багатосторонніх угод. Згідно положень Лісабонського договору, в цій сфері відкриті найбільші можливості для реалізації проектів просунутої співпраці.

Широке застосування отримали проекти гнучкої інтеграції за участю третіх країн, так звана «інтеграція без членства». В першу чергу це відноситься до функціонування Єдиного внутрішнього ринку і шенгенської зони. Таким чином, з одного боку, підтверджується привабливість проектів Євросоюзу, а з іншою, небажання держав передавати значну частину національного суверенітету на наднаціональний рівень, що вимагається у разі повноцінного членства ЄС. Одночасно необхідно відмітити, що участь третіх країн в проектах ЄС викликана необхідністю розвитку усього регіону ЄС і Західної Європи. У проектах ЄПБО треті країни беруть участь на підставі міжнародних угод, і така участь не є проявом гнучкої інтеграції.

Підрозділ 5.3. «Простір свободи, безпеки і правосуддя».

Співпраця у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя є широким полем застосування гнучкої інтеграції, і саме в цій сфері найбільш перспективним виглядає використання просунутої співпраці.

Найвідомішим прикладом гнучкої інтеграції в ЄС є шенгенська співпраця, в якій є присутніми її різні типи і форми: різношвидкісна інтеграція у вигляді транзитних періодів для нових країн, змінювана геометрія у формі участі третіх країн і у формі заздалегідь визначеної гнучкості (predefined flexibility) для Великої Британії, Ірландії і Данії.

Підрозділ 5.4. «Наслідки, ризики та перспективи застосування й розвитку гнучкої інтеграції в ЄС: загальні і новітні теоретичні та практичні тренди».

Зазначається, що гнучка європейська інтеграція докола ЄС, в ЄС чи з ЄС не повинна сприйматись і розглядатись як «побічний продукт» еволюції європейської інтеграції, а натомість повинна розумітись як основна теоретична і практична модель майбутнього динамічного розвитку ЄС, яка наділена такими основними характеристиками, як: природність і динамічність у розрізі поступової диференціації між країнами-членами ЄС; ефективність у контексті ініціювання і розвитку згуртованості й співпраці країн-членів і нечленів ЄС; ретельність у зрізі забезпечення розробки й імплементації інституційних та процедурних механізмів зовнішніх відносин ЄС і його країн-членів. Паралельно із цим, цілком очевидно, що діапазон і потенціал можливого розвитку різних форм гнучкої інтеграції в/з ЄС й досі є дуже значним, адже вона поступово стає та продовжуватиме ставати «творчою» і «привабливою альтернативою» повного приєднання окремих країн до ЄС, які з тих чи інших причин стикаються зі складнощами отримання статусу члена, та може бути засобом збереження коректного балансу між внутрішнім режимом ЄС і режимом альтернативи йому, причому головно в рамках існуючої інституційної та нормативної бази ЄС й уникаючи потреби внесення змін до рамкових договорів.

ВИСНОВКИ

1. *Поява феномену гнучкої інтеграції в ЄС обумовлена поєднанням двох різноспрямованих чинників - збільшенням числа країн-учасниць європейської інтеграції і поглибленням інтеграції, поширенням її на нові сфери співпраці. В результаті означених процесів проявилися серйозні відмінності в інтересах і можливостях держав-членів, а також в розумінні ними цілей і завдань інтеграції. Реакцією на ріст якісних відмінностей усередині угруповання і складності при пошуку рішень, які б влаштовували усіх, став відступ від одноразового і однакового просування інтеграції. Часто мотивацією для застосування гнучкої інтеграції були спроби вирішити тупикові проблеми, коли одна або декілька держав-членів не були готові просуватися вперед разом з іншими в конкретному напрямі співпраці. У іншому випадку просування співпраці здійснювалося групою країн в обхід інституціональних структур ЄЕС/ЄС, а згодом такі проекти включалися в правові рамки Співтовариства або Союзу.*

2. *Гнучку інтеграцію (чи гнучкість) можна визначити двояко. З одного боку, це складова інтеграційного процесу, яка характеризується неоднаковою участю держав-членів в інтеграційних проектах і обумовлена неоднорідністю складу країн, що мають різні інтереси. Результатом такої специфічної участі стає створення різних конфігурацій усередині ЄС з неоднаковими правами і обов'язками їх учасників. З іншого боку, гнучка інтеграція може розглядатися як інструмент управління інтеграційним процесом, що дозволяє регулювати його хід і напрям.*

Основна ідея гнучкої інтеграції - регулювати об'єктивні відмінності, існуючі між державами-членами. На практиці реалізуються різні способи такого регулювання, що веде до значної кількості різноманітних проявів гнучкої інтеграції. *Класифікація типів і форм гнучкої інтеграції, представлена в роботі, заснована на двох критеріях вибору: наявність спільних цілей у держав-членів і просування інтеграції вперед. Ґрунтуючись на вказаних критеріях, можна виділити три основні типи гнучкої інтеграції: різношвидкісна інтеграція, змінювана геометрія і à la carte.*

*Різношвидкісна інтеграція має на увазі наявність спільної мети у держав-членів і просування до неї у міру виконання необхідних вимог, що сприяє просуванню інтеграції. На практиці цей тип представлений у вигляді різних перехідних періодів. Протилежним за змістом являється тип *a la carte*, при використанні якого спільні інтеграційні цілі співпраці відсутні, а держави-члени, залишаючись на базовому рівні інтеграції, вибирають окремі проекти для участі залежно від своїх інтересів. Реалізація *à la carte* не має на увазі просування вперед загального інтеграційного процесу. Тип *à la carte* рідко застосовується в ЄС, за винятком окремих проектів у сфері виробництва озброєнь і засобів транспорту. Найбільш широкий спектр понять можна віднести до типу *змінювана геометрія*. Змінювана геометрія дозволяє групі держав-членів просувати інтеграцію вперед в окремих галузях співпраці, не звертаючи уваги на ті держави, які не хочуть або не можуть до них приєднатися. Наявність спільних інтеграційних цілей в усіх держав-членів в цих сферах співпраці не є обов'язковим, але вони є присутніми у значного числа країн, що сприяє загальному просуванню інтеграції. До типу змінюваної геометрії відносяться різні форми гнучкої інтеграції - просунута співпраця, заздалегідь визначена гнучкість*

(*pre-defined flexibility*), проекти за участю третіх країн, форма *case-by-case*. Часто цей вид гнучкої інтеграції розвивається поза інституціональними рамками ЄС. Різні форми змінюваної геометрії були використані при реалізації шенгенської співпраці, проектів у сфері безпеки і оборони, у рамках Економічного і валютного союзу, Єдиного внутрішнього ринку, Простору свободи, безпеки і правосуддя.

3. У засадничих договорах ЄС прописано існування різних типів і форм гнучкої інтеграції. Ще Римський договір передбачав необхідність перехідних періодів. У Маастрихтском договорі в проекті створення Економічного і валютного союзу передбачалося неодноразове введення державами-членами ЄС єдиної валюти. Обидва наведені приклади відповідають різношвидкісній інтеграції. Крім того, в Маастрихтском договорі з'явилися перші виключення, надані Великій Британії і Данії, у формі заздальгідь визначеної гнучкості. У Амстердамському договорі можливості застосування гнучкої інтеграції були кардинально розширені. Домінуючим інституалізованим типом стала змінювана геометрія. У договорі були зафіксовані збільшення застосування вже існуючої форми заздальгідь обумовленої гнучкості, що знайшла відображення в наданих окремим країнам виключеннях; форма *case-by-case*, яка могла бути реалізована через конструктивну стриманість у сфері СЗППБ; у рамках Єдиного внутрішнього ринку і шенгенської співпраці були передбачені проекти за участю третіх країн. Проте головним концептуальним нововведенням стала поява механізму просунутої співпраці, яка дозволяла існування просунутих груп держав-членів усередині інституціональних рамок ЄС.

До Амстердамського договору в ЄС була наявною гнучкість, необхідна для реалізації будь-якого проекту, яка враховувала особливості учасників процесу і вела до створення перехідних періодів і системи тимчасових або постійних виключень. *Інституалізація просунутої співпраці припускає нову якість гнучкості, прописаної як самостійний механізм розвитку інтеграційного процесу.* Поява механізму просунутої співпраці тісно пов'язана з розширенням ЄС за рахунок країн ЦСЄ, і, за задумом розробників, повинно служити вирішенню задачі зберегти динаміку розвитку усередині чимдалі численнішого і різноманітнішого Союзу. Тяжкі умови запуску просунутої співпраці, на наш погляд, були обумовлені для того, щоб її застосування не стало звичайною практикою, а залишалось винятковою мірою.

4. У Ніццькому і подальших договорах очевидна також тенденція до спрощення і полегшення процедури реалізації просунутої співпраці, зменшення числа обов'язкових умов для його запуску. У Лісабонському договорі в положення про просунуту співпрацю були внесені зміни, з метою зробити їх «привабливішими» і ефективнішими на всіх стадіях - запуску, функціонування і відносин з аутсайдерами. Згідно з положеннями договору, законодавство, прийняте у рамках просунутої співпраці, не розглядається в якості частини *acquis communautaire* і, отже, не є обов'язковим для прийняття і виконання країнами-кандидатами. Виходячи з цього положення ні шенгенська співпраця, ні зона євро (зона євро, крім того, не потрапляє до сфер можливого застосування просунутої співпраці, визначених в договорі) не є прикладами просунутої співпраці. Лісабонський договір також істотно розширив сферу застосування інших форм гнучкої інтеграції. Нові положення, що фіксують її, з'явилися в усіх основних сферах взаємодії Європейського Союзу.

5. Практика застосування гнучкої інтеграції в ЄС досить широка. Більшою чи меншою мірою вона зачіпає усі сфери співпраці Євросоюзу. Сфери взаємодії держав-членів ЄС мають різний рівень неоднорідності, тому якість і кількість прикладів гнучкої інтеграції в них істотно розрізняється. Слід зазначити, що в різних сферах співпраці переважає застосування різних типів і форм гнучкої інтеграції, обумовлене наявністю або відсутністю спільних цілей співпраці. *На підставі проведеного дослідження можна зробити однозначний висновок, що найменш диференційованою є економічна сфера співпраці, а найбільша кількість прикладів використання гнучкої інтеграції спостерігається у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя.* У економічній сфері переважає використання різношвидкісної інтеграції у вигляді транзитних періодів, і меншою мірою змінюваної геометрії у формі заздальгідь визначеної гнучкості. У сфері СЗППБ/ЄПБО застосування гнучкої інтеграції в інституціональних рамках ЄС не занадто поширене. На практиці використовується тип змінюваної геометрії у вигляді системи «Олімпійських кругів» і форми *case-by-case*. У цій сфері є присутнім також рідкісний для практики ЄС тип гнучкої інтеграції *a la carte*. У рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя найбільше поширення отримала форма заздальгідь визначеної гнучкості. У середині шенгенської співпраці існують також транзитні періоди і участь третіх країн.

6. Ставлення держав-членів ЄС до застосування гнучкої інтеграції в цілому і просунутої співпраці, зокрема, багато в чому залежить від перспектив участі самих держав в пропонованих проектах. Країни, що визначалися зі своїми цілями і упевнені у своїх можливостях, такі як Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург, розглядали просунуту співпрацю як можливий шлях поглиблення інтеграції, а надання виключень окремим країнам - як можливість обійти перешкоди протягом руху інтеграційного процесу. Держави, подібні до Іспанії і Італії, бажаючи бути в «головному складі» ЄС, об'єктивно не виступають проти просунутої співпраці, якщо не виявляються виключеними з нього проти свого бажання.

Держави-члени, що мають ряд виключень, постійно вимушені вирішувати так звану «інтеграційну дилему», коли необхідно зробити вибір між втратою частини національного суверенітету і зниженням власного впливу на розвиток інтеграційних процесів. Дійсно, країни ЄС, що мають повний спектр прав і зобов'язань у рамках європейської інтеграції, безумовно, мають більший вплив усередині Союзу, ніж країни з рядом виключень і, відповідно, меншим набором обов'язків і прав в різних сферах співпраці. Проте слід зазначити, що вплив країн, які входять до другої групи, на процеси європейської інтеграції в цілому буває дуже значним.

7. Багато значимих проектів ЄС, реалізованих усередині або поза інституціональними рамками ЄС і спрямовані на поглиблення інтеграції, були пов'язані з використанням можливостей гнучкої інтеграції. Таким чином, вона є позитивним елементом інтеграційного процесу, оскільки її застосування носить «дозвільний» характер і стає способом просування інтеграції, як у разі використання гнучкого підходу поза інституціональними рамками ЄС (впровадження шенгенської співпраці, створення оперативних бойових підрозділів), так і у рамках установчих договорів (ЕВС, соціальний протокол, конструктивне утримання, Хартія фундаментальних прав). Негативним наслідком застосування гнучкої інтеграції стає

ускладнення загальної структури Євросоюзу, створення паралельних структур управління, держави-члени набувають неоднакових прав і обов'язків, що певним чином впливає на роботу усього ЄС, у тому числі і на його зовнішньополітичну діяльність.

8. При збереженні національним державам необхідного простору для маневру вірогідність добитися більшого успіху на шляху інтеграції збільшується. Застосування гнучкої інтеграції посилює міжурядову складову в інтеграційному процесі і знижує наднаціональну. Через використання її різних форм держави-члени мають можливість продемонструвати дотримання національних інтересів, навіть при реальній участі в процесі взаємодії.

Застосування гнучкої інтеграції може бути спрямоване не лише на загальне просування інтеграції, але і на підвищення ефективності роботи в окремих сферах співпраці. У такому разі виникає дилема між загальним рівнем розвитку інтеграції і ефективністю окремих сфер взаємодії. В цілому, використання різних форм гнучкої інтеграції веде до підвищення ефективності співпраці в конкретних сферах, оскільки дає можливість усунути або мінімізувати гальмівні чинники розвитку. Проте загальна поступальна хода вперед при цьому порушується, що дає привід для дискусії про кризу в Європейському Союзі.

9. Перспективи застосування гнучкої інтеграції і просунутої співпраці можна оцінити таким чином:

- гнучка інтеграція і надалі використовуватиметься як «дозвільний» інструмент для вирішення проблемних питань, у тому числі вона може бути з високою вірогідністю застосована при здійсненні якого-небудь нового великого проекту, типу ЄВС, якщо для його реалізації необхідно буде надати окремі виключення одному або декільком державам;

- враховуючи, що законодавство просунутої співпраці не вважається частиною *acquis communautaire*, реалізація великого проекту через механізм просунутої співпраці може привести до серйозного розколу усередині ЄС. Усвідомлюючи цю загрозу, ЄС, з високою ймовірністю, не допустить створення масштабних просунутих проектів, що реалізуються групою країн, а шукатиме традиційне компромісне рішення, що влаштовує усіх учасників. В той же час, не можна зовсім унеможливити реалізацію окремих локальних проектів просунутої співпраці. Наприклад, вона може бути застосована у рамках Простору свободи, безпеки і правосуддя або в окремих напрямках політики за умови, що вона розглядатиметься як майданчик для апробації нових сфер взаємодії.

Проте потенційний ризик від реалізації просунутої співпраці дуже великий. В зв'язку з цим його можна розглядати як чинник стримування держав-членів ЄС від розповзання інтеграційних структур і зниження «градуса» інтеграції. Загроза організувати просунуту групу в якій-небудь сфері взаємодії може стати реальним способом досягнення компромісу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, опубліковані у виданнях України та у закордонних виданнях:

1. Савка В. Европейская интеграция в концепции функционализма Д. Митрани. *Вестник Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева. Серия гуманитарных наук*. Астана, 2013. №5(96). С. 218-224.
2. Савка В. Застосування просунутої співпраці як однієї з форм гнучкої інтеграції в ЄС: переваги та небезпеки. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. №1. С. 275-280.
3. Савка В. Інституалізація просунутої співпраці та інших форм гнучкої інтеграції в Амстердамському договорі. *Регіональні студії*. 2021. №24. С. 82-88.
4. Савка В. Впровадження та розвиток гнучкої інтеграції в Європейському Союзі: наслідки, ризики та перспективи. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2021. 4(1). С. 113-122.
5. Савка В. Практика застосування в Європейському Союзі гнучкої інтеграції у сфері зовнішньої політики, політики безпеки і оборони. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. 13(1). С. 87-95.
6. Палінчак М., Савка В. Досвід країн Центральної Європи в інтеграційних процесах (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина). *Україна в системі європейської інтеграції*. Ч. 1. Монографія. / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. С. 185-224. (Особистий внесок автора: опрацьовано матеріал щодо особливостей процесу євроінтеграції Словаччини та Чехії, 0.8 д. а.).
7. Савка В. Стратегія східного розширення ЄС після розпаду соціалістичного блоку. *Україна в системі європейської політичної інтеграції: політичний, правовий, економічний, безпековий, соціальний та релігійний аспекти*: Монографія. / Панов А. В. (керівник авторського колективу). Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2020. С. 4-35. (Особистий внесок автора: розглянуто проблему особливостей просування процесів євроінтеграції у східному напрямі після розпаду соціалістичного табору, 1.3 д. а.).

Стаття у інших наукових виданнях:

8. Савка В. Зародження та еволюція концепцій європейської інтеграції. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Міжнародні відносини»*. Вип. 4-5. 2010. С. 123-127.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Савка В. Розвиток взаємовідносин ЄЕС з країнами Центрально-Східної Європи протягом 60-80-х рр. ХХ ст. *Економічні, політичні та культурологічні аспекти європейської інтеграції України в умовах нових глобалізаційних викликів*: матеріали доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16-17 квітня 2018 року). Ужгород: «Гельветика», 2018. С. 344-349.
10. Палінчак М., Савка В. Європейський економічний і валютний союз як один з напрямів застосування гнучкої інтеграції в ЄС. *Принципи формування зовнішньої політики держави: економічні та інституціональні аспекти*: матеріали доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 14-15 травня 2021 року). Ужгород, 2021. С. 24-27. (Особистий внесок автора: опрацьовано матеріал щодо особливих умов та виключень для деяких держав у рамках економічної інтеграції, 0.1 д. а.).

11. Савка В. Практика застосування в ЄС гнучкої інтеграції у рамках простору свободи, безпеки і правосуддя. *Нові завдання суспільних наук у XXI столітті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 18-19 червня 2021 року). Київ: ГО «Київська наукова суспільнознавча організація», 2021. С. 70-74.

12. Савка В. Розвиток теоретичної дискусії з проблеми гнучкої інтеграції в ЄС. *Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Львів, 2-3 липня 2021 року). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2021. С. 78-82.

13. Савка В. Особливості положень Лісабонського договору про гнучку інтеграцію в ЄС. *Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 16-17 липня 2021 року). Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2021. С. 97-101.

АНОТАЦІЯ

Савка В. Я. Особливості процесу гнучкої інтеграції в Європейському Союзі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02. – політичні інститути і процеси. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2021.

У дисертації проаналізовано особливості існування гнучкої інтеграції в ЄС на основі теоретичної бази, аналізу положень, пов'язаних з використанням гнучкої інтеграції, положень про просунуту співпрацю в засадничих договорах ЄС, а також практики застосування гнучкої інтеграції в ЄС і його окремих країнах-членах.

Представлено комплексне визначення гнучкої європейської інтеграції, а також запропоновано класифікацію її типів і форм, на підставі чого розроблено типізацію існуючих опцій і виявів гнучкої інтеграції в ЄС. Зокрема, констатовано, що гнучка європейська інтеграція – це складова частина євроінтеграційного процесу, яка характеризується неоднаковою участю держав-членів ЄС у євроінтеграційних проектах (що зумовлено їхнім бажанням або можливостями), яка припускає неоднакові права та обов'язки учасників і яка приводить до створення різних конфігурацій усередині або поза межами ЄС, в тому числі з можливим включенням третіх країн.

Застосування гнучкої інтеграції може бути спрямоване не лише на загальне просування інтеграції, але і на підвищення ефективності роботи в окремих сферах співпраці. У такому разі виникає дилема між загальним рівнем розвитку інтеграції і ефективністю окремих сфер взаємодії.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, розширення ЄС, гнучка інтеграція, просунута співпраця.

АННОТАЦИЯ

Савка В. Я. Особенности процесса гибкой интеграции в Европейском Союзе. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. - политические институты и процессы. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2021.

В диссертации проанализированы особенности существования гибкой интеграции в ЕС на основе теоретической базы, анализа положений, связанных с использованием гибкой интеграции, положений о продвинутом сотрудничестве в основополагающих договорах ЕС, а также практики применения гибкой интеграции в ЕС и ее отдельных странах-членах.

Представлено комплексное определение гибкой европейской интеграции, а также предложена классификация ее типов и форм, на основании чего разработана типизация существующих опций и проявлений гибкой интеграции в ЕС. В частности, указывается, что гибкая европейская интеграция — это составная часть евроинтеграционного процесса, которая характеризуется неодинаковым участием государств-членов ЕС в евроинтеграционных проектах (что предопределено их желанием или возможностями), которая допускает неодинаковые права и обязанности участников и которая приводит к созданию разных конфигураций внутри или вне пределов ЕС, в том числе с возможным включением третьих стран.

Применение гибкой интеграции может быть направлено не только на общее продвижение интеграции, но и на повышение эффективности работы в отдельных сферах сотрудничества.

Ключевые слова: Европейский Союз, европейская интеграция, расширение ЕС, гибкая интеграция, продвинутое сотрудничество.

ABSTRACT

Savka V. Ya. Peculiarities of the process of flexible integration in European Union. – The manuscript.

Thesis for a degree of Candidate of Political Sciences, Speciality 23.00.02. Political Institutions and Processes. – Lviv National Ivan Franko University. – Lviv, 2021.

The thesis analyzes the features of existence of flexible integration in EU on the basis of analysis of the positions constrained with the use of flexible integration, analysis of positions about the advanced collaboration in the fundamental agreements of EU, and also analysis of practice of application of flexible integration in EU and the EU member states.

The complex definition of flexible European integration is presented, classification of its types and forms is offered. Based on this, typification of existing options and manifestations of flexible integration in EU is worked out. In particular, it is established that flexible European integration is component part of eurointegration process. It is characterized by the different participating of states-members of EU in eurointegration projects (that is predefined by their desire or possibilities), assumes different right and duties of participants and results in creation of different configurations inside or outside of EU, including the possible inclusion of third countries.

The difference of concept of flexible European integration from the category of the enhanced European cooperation is reasonable. In particular, it is set that the concept of flexible European integration is much wider and it has different variations, including enhanced European cooperation.

It is set that countries that have a right on an exception from the rules of participating in an acceptance and implementation of most decisions within the framework of different spheres of collaboration in EU, including in the context of application of tactics of flexible

European integration, typically are more influential, than countries that does not have or does not apply such right. Indeed, argued, that such dependence is effective and functional in most spheres of collaboration except for the sphere of currency policy.

It is argued, that internal differentiation in EU is inferior to two opposite forces: centripetal, presented by countries that aim to deepen integration round the situational «core» of integration, and centrifugal, presented by countries that come forward after relatively more weak degree of integration or even partial or complete disintegration. Consequently, it has been proven that consolidation of EU must be accompanied by making progress internal flexibility of EU and separate spheres of its policy, however in the future flexible integration in EU has potential to become bidirectional - on strengthening and weakening of the integrating level. It is summarized, that flexible integration in EU is not the «by-product» of evolution of European integration, and it is the main theoretical and practical model of future dynamic development of EU.

It is set during research, that flexible European integration is provided with dualistic nature and structure, because, on the one hand, the possibility of its implementation allows to bypass obstacles to development of EC, but on the other hand, unequal rights and obligations of EU member states violate the principle of the general forward movement and development and pose a potential threat to EU unity. It is well-proven, although flexible European integration is more the exception than the rule of European integration in general, first within the EEC and later within the EU the possibilities of flexibility mainly used and are used until now for moving of integration forward.

It is found out that the first practices, types and forms of flexible integration within the EU were theorized and approved after signing first of all the Amsterdam and a lesser measure of the following (Nice, Constitutional and Lisbon) treaties.

It is argued, that the enhanced cooperation as an important option for flexible European integration has traditionally been used and is used as an approbation or testing of interaction in new sectors of the integration process. It is discovered in fact, that if an integration «experiment» passes successfully, then it can certainly be an incentive for other EU member states to join one or another integration initiative, and therefore generally pushes integration forward. On this background it is noticed, that the enhanced cooperation can be and should be examined as a factor of European integration.

The use of a flexible approach in solving the problems of EU development is a mechanism for achieving the set goals, and not an independent idea. Therefore, flexible integration remains more the exception than the rule. It is obvious that at the current stage of development, the European Union uses it as a means of promoting the integration process.

The practical significance of the results of the study lies in the possibility of their use in the development and implementation of Ukraine's policy towards the EU and forecasting the further development of the EU, as well as the prospects and risks for Ukraine.

Key words: European Union, European integration, EU enlargement, flexible integration, enhanced cooperation.